

Gravfältet Hardemo 13:1

Arkeologisk förundersökning invid fornlämning Hardemo 13:1,
fastighet Hardemo-Källtorp 1:1, Kumla kommun, Närke

Leif Karlenby

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2016:31

ARKEOLOGISK FÖRUNDERÖKNING

Gravfältet Hardemo 13:1

Arkeologisk förundersökning invid fornlämning Hardemo 13:1,
fastighet Hardemo-Källtorp 1:1, Kumla kommun, Närke

Leif Karlenby

Lst dnr 431-944-2016

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

© 2016 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2016:31
Författare Leif Karlenby
Grafisk form Nina Balknäs@Högtorps Diverse
Omslagsfoto Arkeologgruppen AB

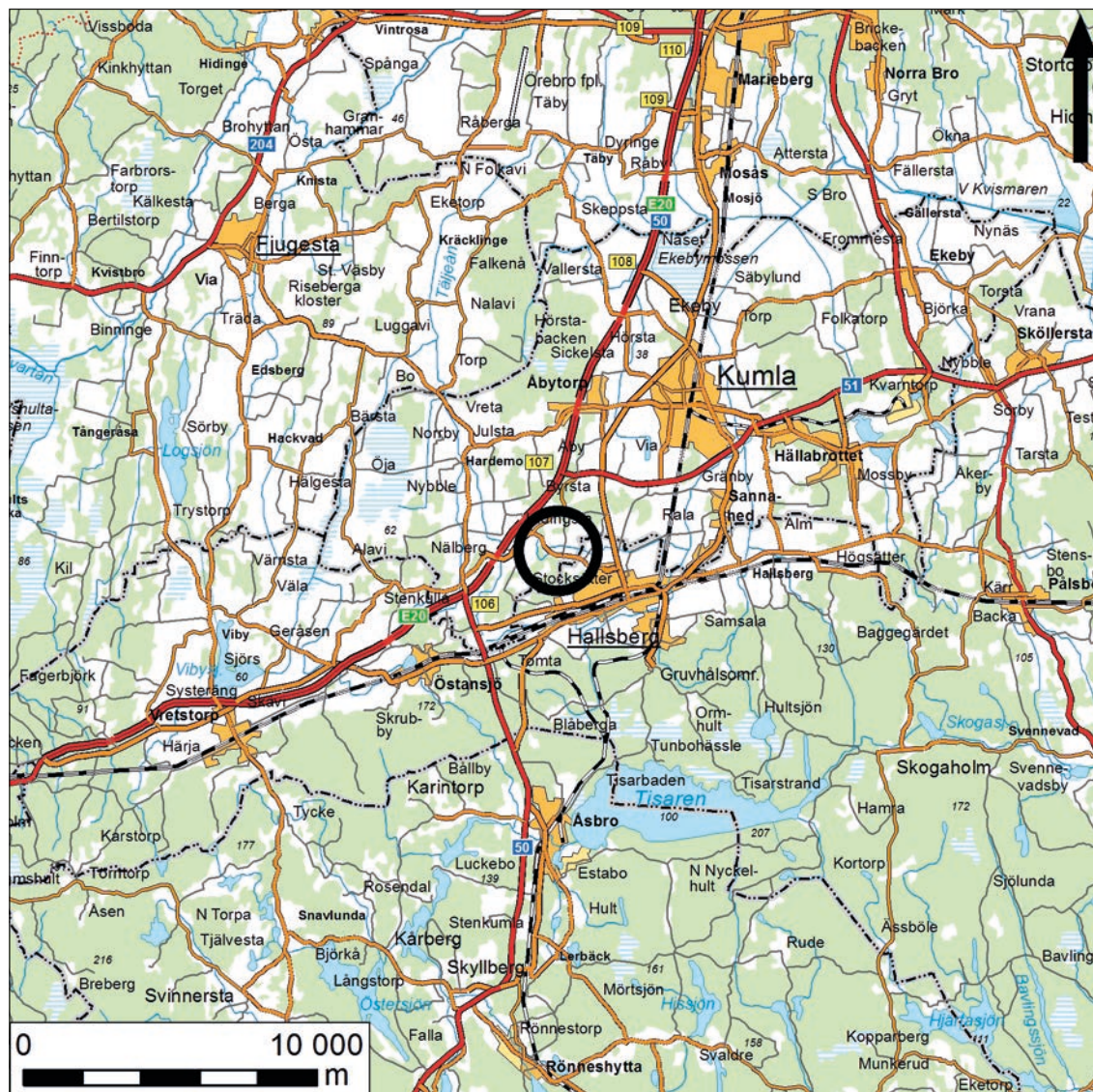
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_160001

Innehållsförteckning

Sammanfattning	4
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	5
Kunskapsläge.....	5
Fornlämningar i närheten och tidigare arkeologiska undersökningar	5
Syfte och frågeställningar.....	7
Metod och genomförande.....	8
Resultat	9
Beskrivning av röjningsröse.....	9
Tolkning.....	11
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	11
Referenser	12
Tekniska och administrativa uppgifter.....	13
Bilagor	14

Bilaga 1. Schakttabell

Bilaga 2. Anläggningstabell

Sammanfattning

Vattenfall Eldistribution AB planerade att lägga ny markkabel för el i ett område mellan Hidingsta och Hallsberg, i Hallsbergs och Kumla kommuner. Länsstyrelsen bedömde att arbetena skulle komma att ske inom fornlämningsområdet för fornlämningen Hardemo 13:1, varför ingreppet krävde att en förundersökning genomfördes.

Inget av schakten och inte heller någon av provgroparna innehöll några fornlämningar.

Strax utanför exploateringsområdet fanns två röjningsrösen. Dessa var enskiktade och bestod av relativt jämnstora stenar, vilket möjligen skulle kunna indikera gravar, men de hade i övrigt ingen likhet med gravar och särskilt inte med dem som finns inom Hardemo 13:1, som var tydliga och lagda med större sten.

Inledning

Vattenfall Eldistribution AB planerade att lägga ny markkabel för el i ett område mellan Hidingsta och Hallsberg, i Hallsbergs och Kumla kommuner. Den planerade sträckningen för markkabeln passerade i nära anslutning till fornlämningen Hardemo 13:1 i Kumla kommun, som utgörs av ett gravfält från förhistorisk tid. Gravfältet återfinns omedelbart söder om Hardemovägen, medan markkabeln planerades att grävas ned norr om vägen. Länsstyrelsen bedömde att arbetena skulle komma att ske inom fornlämningsområdet för fornlämningen, varför ingreppet krävde att en förundersökning genomfördes av ytan, i syfte att avgränsa fornlämningen inom det aktuella exploateringsområdet.

Förundersökningen genomfördes i maj år 2016 av Arkeologgruppen AB. Projektledare var Leif Karlenby.

Bakgrund och kulturmiljö

Kunskapsläge

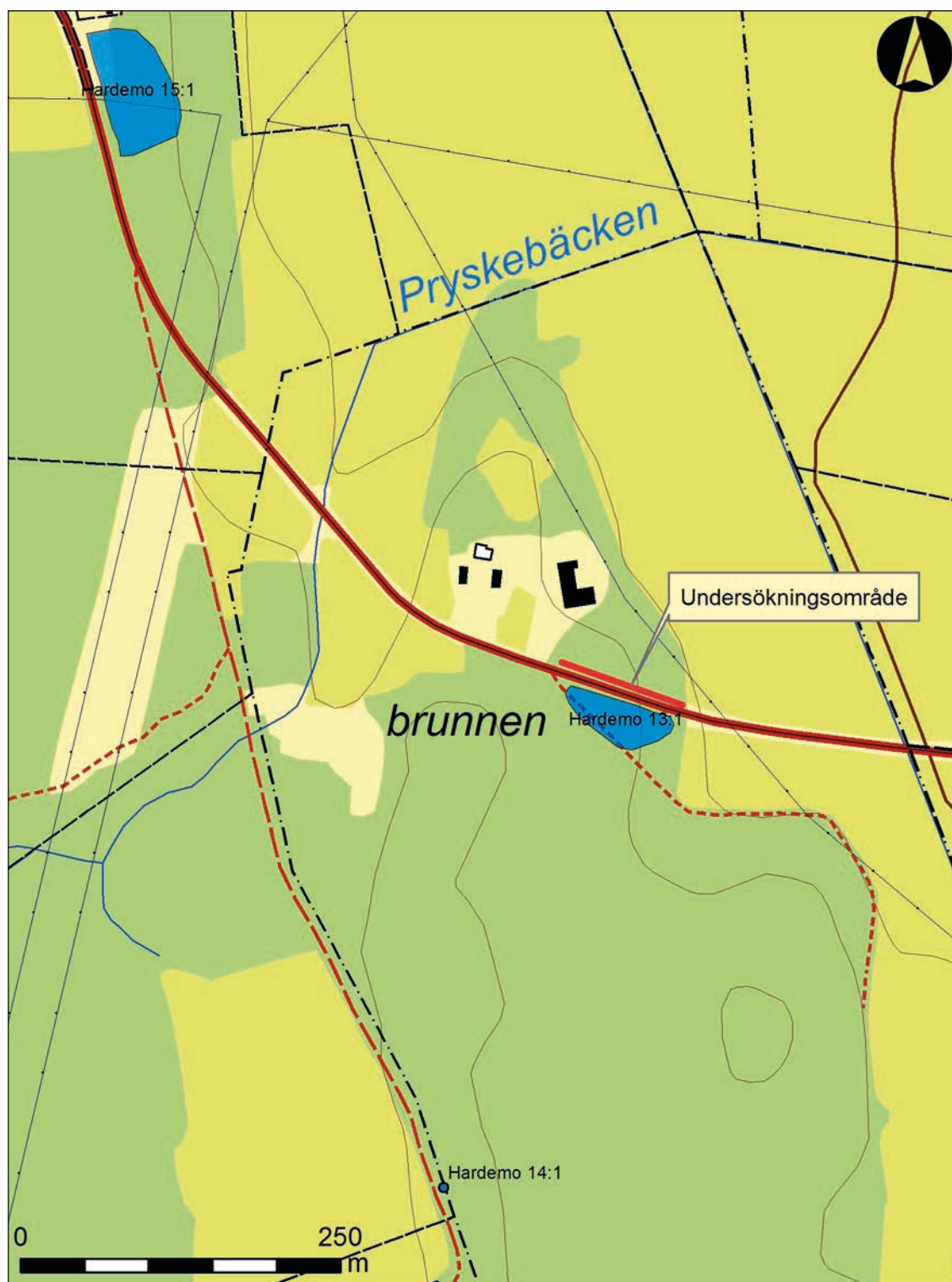
Förundersökningsområdet är beläget cirka 2 kilometer nordväst om Hallsbergs samhälle. Området befinner sig på den östra sidan av en mindre, skogklädd höjdsträckning i nord-sydlig riktning. Exploateringsytan ligger på den norra änden av ett i nord-syd beläget moränstråk. Åt öster övergår marken i öppen brukad mark. Närområdet är även åt norr präglad av ett öppet jordbrukslandskap, medan mer skogklädda områden vidtar söderut. Området ligger kring 60 meter över havet.

Strax väster om förundersökningsområdet ligger gården Källtorp. Bebyggelsen går via skriftliga belägg att spåra åtminstone till 1600-talet. Namnet antyder inte något förhistoriskt ursprung. Gravfältet kan möjligen visa att det redan under järnålder har funnits en bebyggelseenhet i området, kanske med ett ålderdomligare namn. I närområdet finns namn av äldre typ, det gäller till exempel stamnamn som Ormesta, Mårsta eller Hidingsta. Detta tyder på att bygden som helhet har ett förhistoriskt ursprung.

Fornlämningar i närheten och tidigare arkeologiska undersökningar

Fornlämningen Hardemo 13:1 utgörs av ett gravfält. Det är registrerat som innehållande fem gravar i form av fyra runda stensättningar och en kvadratisk stensättning. Enligt registret skall den senare vid ombesiktning år 1981 ha varit något skadad.

I samband med projektet "Skog och historia" registrerades ett flertal lämningar i området runt Källtorp. Dessa kan läggas till de som är registrerade i Fornsök, men som ännu inte har kvalitetssäkrats. Flertalet av lämningarna i "Skog och historia" utgörs av röjningsröseområden.

Figur 2. Översiktskarta för Källtorps närmast omgivningar. Skala 1:5 000.

Källtorp kan alltså ha en lång kontinuitet, även om namnet i sig inte kan föras ned i ett förhistoriskt sammanhang.

Inga arkeologiska undersökningar har genomförts i det direkta närområdet till förundersökningen. Omkring en kilometer sydöst om förundersökningsområdet har arkeologiska åtgärder utförts vid Ulvsätter inför utbyggnaden av ett industriområde. Bland annat har två områden med röjningsrösen undersökts. Två bruksperioder kunde fastställas genom ¹⁴C-datering: en cirka 1000–1350 e.Kr. och en cirka 1550–1700 e.Kr. (Ekholm m.fl. 2011).

Ungefär två kilometer sydväst om förundersökningsområdet har en arkeologisk utredning och en arkeologisk förundersökning utförts. Lämningar från en boplats med bland annat ett långhus har framkommit där. Boplatsen daterades på typologiska grunder och med hjälp av kolprov till yngre järnålder (Karlenby 2010).

Syfte och frågeställningar

Uppdraget innebar att utföra en arkeologisk förundersökning invid fornlämningen Hardemo 13:1, inom fastigheten Källtorp 1:1 i Kumla kommun. Fornlämningen utgörs av ett gravfält med fem registrerade stensättningar.

Syftet med förundersökningen var följande:

Att skapa ett underlag för Länsstyrelsens bedömning av om tillstånd till att ta bort aktuell del av fornlämningen kan ges genom att dokumentera:

- *eventuell förekomst av kulturlager, deras karaktär och ålder*
- *eventuell förekomst av anläggningar och bedömning av deras typ, antal och ålder*
- *eventuellt fyndinnehåll, vilket ska inkludera en bedömning av fyndens typ, antal och ålder*
- *bedömning av fornlämningens bevarandegrad på aktuell plats*
- *rumslig avgränsning av fornlämningen inom exploateringsområdet*
- *bedömning av vilka typer av aktiviteter som ligger bakom de kulturlager, anläggningar och fynd som påträffas vid förundersökningen.*

Att klargöra i vad mån en arkeologisk undersökning (slutundersökning) måste utföras av aktuella delar av fornlämningen innan markarbeten får ske inom området för fornlämningen. Som underlag för detta skulle en bedömning göras av fornlämningens vetenskapliga kunskapsvärde och om en arkeologisk undersökning skulle kunna bidra med ny och meningsfull arkeologisk kunskap.

Figur 3. Vy över förundersökningsområdet från nordöst. Bilden är tagen i april, innan löven vuxit ut på träd och sly. Vid förundersökningstillfället var sikten kraftigt begränsad av vegetationen. Foto av Arkeologgruppen AB.

Metod och genomförande

Från början utgjorde förundersökningsområdet en större yta med 15 meters bredd. Dock ansåg Länsstyrelsen att det var tillräckligt med en förundersökning som rörde endast närområdet för den planerade ledningen. Området fick därmed en bredd som högst uppgick till fem meter.

Vegetationen i området utgjorde ett stort hinder, dels för att det var svårt att komma åt överallt med grävmaskin, dels för att sikten var svårt begränsad (se omslagsbild). Utförandet fick anpassas efter omständigheterna.

Förundersökningen genomfördes i två delar: nämligen en inventering av området och en schaktgrävning.

Inventering skedde inom det mindre område som blev följden av ändringen inför beslutet. Dock iakttofs två röjningsrösen utanför detta område som mättes och beskrevs (se nedan under *Resultat*).

Med hjälp av maskingrävda schakt och handgrävda provgropar kunde det fastställas om det fanns några fornlämningar inom ytan. Om sådana påträffades skulle de dokumenteras och fornlämningens karaktär, datering, utbredning och komplexitet bedömas. Eventuella fynd skulle tillvaratas.

Schakten grävdes med maskin och för hand. Dessa mättes in med RTK-GPS. Fotodokumentation ställde sig svårt i den täta vegetationen. Fotografier av området hade dock tagits i samband med ett besök på platsen i april, varför dessa kommer till användning i denna rapport.

Resultat

Inventeringen genomfördes innan maskinen togs till hjälp för att grävas schakt. Området var skog- och slybevuxet, även om en del slyröjning genomförts på ytan. Marken var bitvis mycket ojämn, bitvis jämn och stenfri. I väster påträffades två röjningsrösen strax utanför förundersökningsområdet. I den östra delen, i sluttningen ner mot åkern, var marken full av gropar, förmodligen mindre täkter och åtminstone ett par övertorvade rotvältor.

Torvsiktet var ungefär 0,1 meter tjockt och bestod av skogsförna. Tunna rester efter ett jordlager skulle möjligen kunna utgöra ett magert odlingskikt. Under detta framträdde i de högre partierna en stenig morän. I det lägre, östra partiet var marken mer sandig, men där fanns också en hel del stora stenar och block (>0,5 meter). Ett flertal block hade lagts upp på kanten av urgrävningen för vägdiket, som begränsade området i söder.

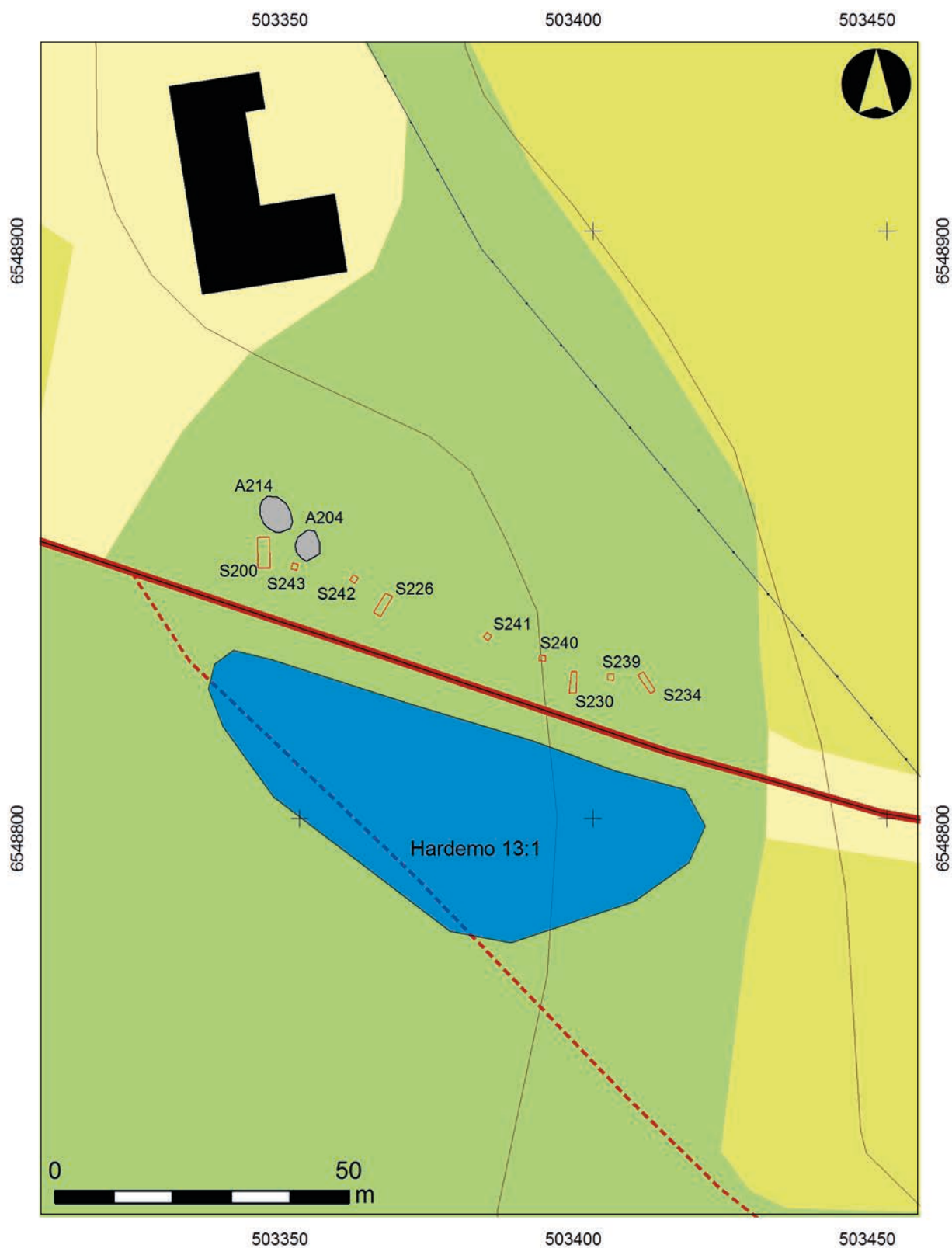
Sammanlagt grävdes fyra stycken schakt med maskin. De hade en längd av 3–5 meter och en bredd mellan 1,5 och 2 meter. Eftersom området var svårtillgängligt, då träden inte var avverkade, kunde inte fler schakt grävas. För att komplettera de maskingrävda schakten grävde också fem provgropar, cirka 0,5 meter i diameter, i de områden som inte kunde nås med maskin.

Inget av schakten och inte heller någon av provgroparna innehöll några fornlämningar. De två röjningsrösen var förvisso enskiktade och bestod av relativt jämnstora stenar, men de hade i övrigt ingen likhet med gravar och särskilt inte med dem som finns inom Hardemo 13:1, som var tydliga och lagda med större sten.

Beskrivning av röjningsrösen

Två röjningsrösen påträffades alltså strax utanför aktuellt förundersökningsområde. De mättes in då de genom sin närhet till framtida arbetsområde, skulle kunna komma att skadas. Rösen bör märkas ut inför arbetet.

Det ena röset (A204) var 5 meter i diameter och enskiktat. Formen var huvudsakligen rund och stenarna hade en relativt jämn storlek (0,2–0,3 meter). Enligt typologin för rösen presenterad i rapporten över röseområdet vid Ulvsätter i Hallsbergs socken hör röset till typ 1A (Ekholm m. fl. 2011:11).

Figur 4. Plan över maskingrävda och handgrävda schakt. Skala 1:1 000.

Det andra röset (A214) hade en diameter på 10 meter och var något ovalt till formen. Även detta var enskiktat, men var lagt av dels mindre sten (0,2–0,3 meter), dels av större sten (0,4–0,5 meter). Det större stenarna låg som ett glest extra lager ovanpå de mindre, varför det är troligt att de hör till en senare fas än det ursprungliga röset. Det är av typ 2A (Ekholm m. fl. 2011:11).

Tolkning

Den aktuella förundersökningsytan låg inom ett område som inte innehöll några gravar. Marken var täckt av ett tunt lager skogsförna och ett tunt, förmodat, odlingslager. Ett par röjningsrösen talar också för en äldre odling på platsen.

Den varierande stenigheten på platsen avspeglar i första hand den naturliga förekomsten av sand, sten och block. I den östra delen fanns flertalet block och där kunde schaktgrävningen frilägga ytor med flera, naturligt förekommande markfasta block. I det området hade också en omfattande täktverksamhet skett, bland annat i samband med vägbygget (som skall ha skett år 1928, enligt markägaren Anders Karlberg).

Bedömningen av resultaten blir alltså att det inte finns några gravar eller andra fornlämningar på norra sidan av vägen, med undantag av de två röjningsrösen.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Syftet med undersökningen var att skapa ett underlag för Länsstyrelsens bedömning av om tillstånd till att ta bort aktuell del av fornlämningen kan ges, samt att klargöra i vad mån en arkeologisk undersökning (slutundersökning) måste utföras av aktuella delar av fornlämningen innan markarbeten får ske inom området för fornlämningen.

Inventering samt schaktgrävning med maskin och för hand kunde inte påvisa någon fornlämning inom aktuellt exploateringsområde. Arkeologgruppen AB bedömer därmed att syftet med undersökningen har uppnåtts, om än med ett negativt resultat.

Referenser

Tryckta källor

- Ekholm, T., Karlenby, L. & Ramström, A. 2011. *Röjningsrösen vid Ulvsätter i Hallsberg, Närke, Hallsberg socken, fastighet Ulvsätter 2:4 och 3:4, RAA 218*. Arkeologgruppen AB, Rapport 2011:17. Örebro.
- Karlenby, L 2010. *Järnåldersboplats vid Ulvsätter i Hallsberg*. Arkeologisk förundersökning. Ulvsätter 2:4, Hardemo socken, Närke. Arkeologgruppen AB rapport 2010:7. Örebro.

Tekniska och administrativa uppgifter

Landskap	Närke
Län	Örebro
Kommun	Kumla
Socken	Hardemo
Fastighet	Hardemo-Källtorp 1:1
Fornlämningsnummer	Hardemo 13:1

Projektledning	Leif Karlenby, Johnny Rönngren
Personal	Leif Karlenby, Johnny Rönngren

Undersökningstid	2016-05-23
Exploateringsyta	600 m ²
Undersökt yta	30 m ²
Koordinater	X 6548800 Y 503400
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Länsstyrelsens diarienummer
431-944-2016

Arkeologgruppens projektnummer
2016_21

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Inga fynd omhändertogs.

Bilagor

Bilaga 1. Schaktlista

Schakt grävda med maskin

S200

5x2 meter stort, 0,1 meter djupt. Överst fanns 0,1 meter skogsförna, därunder stenig morän. Inga anläggningar.

S226

3x1,5 meter stort, 0,1-0,2 meter djupt. Överst fanns 0,1 meter skogsförna, därunder rester av ett tunt, eventuellt odlingsskikt. Underst fanns sten och sandig morän.

S230

4x1,5 meter stort, 0,1 meter djupt. Överst fanns 0,1 meter skogsförna, därunder stenig morän. Inom schaktet fanns ett lager uppkastad sand med mindre sten. Ett markfast block. De uppkastade massorna kommer sannolikt från vägbygget.

S234

4x1,5 meter stort, 0,1 meter djupt. Överst 0,1 meter skogsförna, därunder stenig och blockrik morän.

Provgropar grävda för hand

S238

0,3x0,3 meter stort, 0,1 meter skogsförna över stenig morän.

S239

0,5x0,3 meter stort, 0,1 meter skogsförna över stenig morän.

S240

0,5x0,5 meter, 0,1 meter skogsförna över sandig morän.

S241

0,5x0,5 meter, 0,1 meter skogsförna över sandig morän.

S242

0,5x0,5 meter, 0,1 meter skogsförna över sandig morän.

Bilaga 2. Anläggningslista

A204

Röjningsröse, lätt övertorvat, 5 meter i diameter och 0,2 meter högt, huvudsakligen runt, enskiktat med jämnstora stenar, 0,2-0,3 meter stora.

A214

Röjningsröse, lätt övertorvat, 10 meter i diameter 0,2-0,3 meter högt. Något ovalt till formen, enskiktat med 0,2-0,3 meter stora stenar. Över dessa har senare lagts enstaka större stenar (0,4-0,5 meter).

